

УДК 347.4

В.П. ОСТАПОВИЧ, Державний науково-дослідний інститут МВС України

ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ У СФЕРІ ОХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ключові слова: юридична відповідальність, завдання, принципи, види, охоронна діяльність

Тісний зв'язок охоронної діяльності з правами людини і громадянина зумовлює необхідність встановлення юридичної відповідальності по відношенню до суб'єктів господарювання, що здійснюють таку діяльність. Гарантування державою обов'язковості застосування юридичної відповідальності до зазначених суб'єктів господарювання у разі вчинення ними або їх працівниками правопорушення у сфері охоронної діяльності є одним з елементів правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Питання юридичної відповідальності в науковій літературі є досить дослідженим. Так, деякі аспекти юридичної відповідальності досліджували такі вчені, як: В. Авер'янов, С. Алексєєв, Д. Бахрах, О. Бандурка, Ю. Бігяк, І. Голосніченко, Є. Додін, Л. Коваль, Ю. Козлов, В. Котюк, М. Козюбра, В. Копейчиков, Р. Лівшиц, М. Орзіх, І. Пахомов, П. Рабінович, О. Шамрай та ін. Проте, і досі в наукових колах точаться дискусії щодо визначення категорії «юридична відповідальність», що, з одного боку, негативно впливає на правозастосування, а з іншого, обумовлює актуальність нашого дослідження.

Тому метою статті є визначення загальних аспектів відповідальності суб'єктів господарювання у сфері охоронної діяльності. Для досягнення поставленої мети слід вирішити такі наукові завдання: охарактеризувати основні підходи праворозуміння категорії «юридична відповідальність»; сформулювати

завдання юридичної відповідальності; розглянути принципи та види юридичної відповідальності.

Для розгляду юридичної відповідальності у сфері охоронної діяльності суб'єктів господарювання необхідно визначитись, насамперед, з її поняттям.

Відзначимо, що існують різні концепції юридичної відповідальності.

С.М. Братановський під юридичною відповідальністю розуміє обов'язок відповідати (або дати звіт) за свої протиправні дії [1, с.40]. Тим самим юридична відповідальність стає специфічним правовідношенням, в якому одна сторона має право чинити передбачений законом вплив на іншу сторону, яка зобов'язана його перетерплювати.

Як зазначає С.Н. Братусь, юридична відповідальність – це також обов'язок, але який примусово виконується. Автор вважає, що за своїм характером спільний обов'язок всіх і кожного утримуватися від заподіяння майнової шкоди іншій особі прирівнюється до обов'язку не здійснювати правопорушення. У разі порушення цього обов'язку виникає інший, вже не пасивний, а активний обов'язок відшкодувати збиток конкретній особі – потерпілому, відновити порушену рівновагу, привести майнове становище потерпілого в такий стан, в якому воно перебувало до порушення права. Добровільне виконання цього обов'язку, на думку вченого, сприяє припиненню правовідносин, що виникли. Якщо виконання не відбудеться, то цей обов'язок реалізується примусовим способом [2, с.88].

На наше переконання, ототожнення юридичної відповідальності до обов'язку є правильним. По-перше, юридична відповідальність і встановлюється за невиконання обов'язків. Встановлення нового обов'язку замість невиконаного є логічним та відповідає критеріям справедливості. По-друге, може здаватися, що при не встановленні правопорушника та в деяких інших випадках (наприклад, не застосування до нього санкцій) юридична відповідальність має місце бути. Однак, юридична

відповідальність є не абстрактним юридичним явищем, а досить близько перебуває по відношенню до життєвих ситуацій. Юридична відповідальність виникає там і тоді, де і коли виникає склад правопорушення, суб'єкт якого і набуває нового обов'язку зазнати певних позбавлень за своє діяння.

Існують й інші погляди на сутність юридичної відповідальності.

Зокрема, на думку О. С. Іоффе і М.Д. Шаргородського, юридична відповідальність – це застосування або покладання заходів державно-примусового характеру, також – самі заходи державного примусу або реакцію держави на порушення правових норм, тобто на вчинення правопорушення. Правова відповідальність має зовнішній стосовно до правопорушника державно-примусовий характер. На думку вчених, юридична відповідальність є мірою примусу до дотримання норм права, що застосовується органами держави до тих, ким ці норми порушуються; юридичні наслідки, не пов'язані з заходами державного примусу, не можна відносити до області правової відповідальності [3, с.316]. Така позиція авторів уявляється дещо хибною у зв'язку з фактичним ототожненням юридичної відповідальності та покарання. Крім того, як вказують інші науковці, юридична відповідальність і державний примус – це різні за обсягом поняття. Покарання, в свою чергу, визначається як державний примус. Виходить, що відповідальність і покарання – одне й те ж, що є неприпустимим [4, с.33].

Також, характеризуючи вищевказану точку зору на поняття і зміст юридичної відповідальності, необхідно відзначити, що вона (як і більшість інших точок зору) була висловлена в радянський період розвитку держави та права – на початку 1960-тих років, коли у різних галузях права домінували інтереси держави, включаючи і знижену її відповідальність в самих різних правовідносинах порівняно з громадянами та структурами іншої форми власності. Саме зазначеною причиною, тобто, пріоритетом державних інте-

ресів, на нашу думку, і зумовлений «державно-примусовий» погляд вчених-правознавців на саме поняття «відповідальність».

Представники наступної концепції юридичної відповідальності визначають сутність категорії, що розглядається, через здатність особи усвідомлювати наслідки діяння, що носить протиправний характер, і зазнавати визначених законом позбавлень у зв'язку з вчиненням такого діяння.

Як зазначає В.А. Тархов, юридична відповідальність є необхідністю тримати відповідь за невиконання правового обов'язку, що існував в тих же правовідносинах чи поза ними; необхідність, яка виникає і припиняється внаслідок настання певних юридичних фактів [4, с.36]. Слід погодитися із запропонованою думкою, оскільки саме порушення обов'язку, визначеного нормами права, тягне за собою настання юридичної відповідальності. Тому однією з умов існування юридичної відповідальності, як соціального явища, є регламентація суспільних відносин з допомогою юридичних норм.

З огляду на викладене, юридична відповідальність характеризується складністю та наявністю декількох рівнів. Визначення вказаної категорії вимагає всебічного підходу, який би враховував усі її ознаки. Юридична відповідальність, на наш погляд, виникає після встановлення факту правопорушення та визначення складу конкретного правопорушення, знаходить своє вираження в процесі застосування державного примусу до винної особи.

Слід визначити основні завдання юридичної відповідальності: 1) стимулювання правомірної поведінки; 2) утримання від вчинення інших правопорушень; 3) кара за вчинене правопорушення; 4) відновлення встану, що існував до правопорушення.

Ми поділяємо думку В.В. Дудченка, що юридична відповідальність є важливим засобом захисту інтересів особи, суспільства від правопорушень, охоронним інститутом, який

блокує протиправну поведінку і стимулює суспільно корисні дії людини в правовій сфері [5, с.29].

Класифікація видів юридичної відповідальності в науці провадиться по самих різних підставах: за органам, які реалізують відповідальність, по характером санкцій, за функціями і т. д.

Найбільшого поширення одержало розподіл видів відповідальності за галузевою ознакою. Юридична відповідальність передбачена нормами різних галузей права. І оскільки кожна галузь регулює свою групу суспільних відносин, то, поряд з іншими, вона закріплює і особливості відповідальності за порушення правових установлень. До числа видів юридичної відповідальності, що володіють істотними особливостями і найбільш повно регламентованих законодавством, належать: 1) цивільно-правова; 2) дисциплінарна; 3) матеріальна; 4) кримінальна; 5) адміністративна.

Деякі автори виділяють, як види юридичної відповідальності, крім зазначених вище, також конституційну відповідальність [5, с.30]. Дискусійним лишається питання про визнання як окремих видів юридичної відповідальності фінансової, процесуальної, екологічної та ін. Наприклад, І. Зуб вважає, що фінансові санкції є ні чим іншим як адміністративними штрафами [6, с.9–10].

Але слід мати на увазі, що свої види юридичних санкцій за правопорушення передбачені і в законодавстві інших галузей, наприклад, фінансовому, земельному, міжнародному праві, а також і в процесуальних галузях.

Статтю 15 Закону України «Про охоронну діяльність» встановлено, що «персонал охорони за невиконання або неналежне виконання покладених на нього обов'язків несе дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність, встановлену законом» [7]. Кожен із видів юридичної відповідальності має специфічні підстави (вид правопорушення), особливий порядок реалізації, специфічні заходи примусу.

Цивільно-правова відповідальність встановлена не тільки нормами Цивільного кодексу України, а й багатьма спеціальними законами. Вона може бути передбачена в тих чи інших договорах (договірних) або прямо в правових нормах (недоговірних).

Суб'єктами, що скоюють правопорушення, виступають фізичні та юридичні особи. Неправомірне поведінка може полягати, зокрема: у вчиненні незаконної угоди, в невиконанні або несвоєчасному виконанні зобов'язань; в недобросовісності продавця, що продав товар, який не відповідає вимогам; самовільному вселенні в квартиру, самовільній будівлі будинку; в заподіянні майнової шкоди та моральної шкоди; в недотриманні правил здійснення угод або їх форми (наприклад, купівля будинку без оформлення відповідних документів) та ін.

Цивільно-правовими санкціями за неправомірну поведінку є: обмеження дієздатності; визнання угоди недійсною; розірвання договору; примусовий продаж майна; стягнення подвоєною суми завдатку; штраф; виселення з житлового приміщення; позбавлення батьківських прав та ін.

Дисциплінарна відповідальність застосовується до осіб, які перебувають у трудових правовідносинах з підприємствами, установами, організаціями будь-якої форми власності, до військовослужбовців, до учнів середніх спеціальних закладів та студентів вузів.

В якості основних дисциплінарних стягнень застосовуються догана та звільнення. Використовуються й інші заходи правового характеру, які не є дисциплінарними стягненнями: позбавлення премії, надбавки, винагороди за підсумками роботи підприємства за рік; скасування або зменшення деяких видів надбавок до заробітної плати та ін.

Правопорушення, що тягнуть за собою кримінальну відповідальність, називаються злочинами. Якщо звернутися до Кримінального кодексу України, то не можна не звернути увагу на численність і різноманітність визнаних злочинами правопорушень. Там

згадуються державні, господарські, посадові, військові злочини, злочини, спрямовані проти власності, проти життя, здоров'я, свободи і гідності особи, проти громадської безпеки та громадського порядку, та ін. [8].

Адміністративна відповідальність – вид юридичної відповідальності, яка виражається в застосуванні уповноваженим органом або посадовою особою адміністративного стягнення до особи, яка вчинила правопорушення [9, с.269]. Адміністративна відповідальність, – на думку В.К. Колпакова, – «це специфічне реагування держави на адміністративне правопорушення, що полягає у застосуванні уповноваженим органом або посадовою особою передбаченого законом стягнення до суб'єкта правопорушення» [10, с.289]. Адміністративна відповідальність має ознаки, властиві юридичній відповідальності взагалі.

У той же час у законодавстві загальні ознаки юридичної відповідальності специфічно застосовуються стосовно до адміністративної відповідальності, а також закріплюються ознаки, характерні саме для даного виду відповідальності.

Адміністративна відповідальність встановлюється як законами, так і підзаконними актами, або їх нормами про адміністративні правопорушення. Отже, вона має власну нормативно-правову основу. Норми адміністративної відповідальності утворюють самостійний інститут адміністративного права; підставою адміністративної відповідальності є адміністративне правопорушення; суб'єктами адміністративної відповідальності можуть бути як фізичні особи, так і колективні особи.

Отже, адміністративній відповідальності притаманний ряд рис, що відрізняють її від інших видів відповідальності. Але основна особливість адміністративної відповідальності полягає в тому, що її підставою є адміністративне правопорушення, а заходами – адміністративні стягнення. Право накладати адміністративні стягнення надано спеціальним комісіям, судам, органам державного нагляду, внутрішніх справ, митним органам,

органам різних видів транспорту і деяким іншим. Оскарження адміністративних стягнень проводиться через органи, вищі за той, що наклав стягнення, і суд.

Таким чином, відповідальність у сфері охоронної діяльності суб'єктів господарювання встановлена різними галузями права. Застосування юридичної відповідальності до вказаних суб'єктів пов'язано із її індивідуалізацією та наявністю складу правопорушення, визначеного нормою відповідної галузі права. Притягнення до юридичної відповідальності суб'єктів господарювання у сфері охоронної діяльності спрямовано на досягнення певних завдань, серед яких кара та стимулювання правомірної поведінки; це є вираженням державного примусу до винної особи. Роль юридичної відповідальності при цьому полягає також у підтриманні режиму законності та правопорядку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Черданцев А. Ф. О понятии и содержания юридической ответственности / Черданцев А. Ф., Кожевников С. Н. // Правоведение. – 1976 – С. 40–41.
2. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность / Братусь С. Н. – М. : Юридическая литература. 1976. – 216 с.
3. Иоффе О. С. Вопросы теории права / Иоффе О. С., Шаргородский М. Д. – М., 1961. – 381 с.
4. Тархов В. А. Понятие юридической ответственности / Тархов В. А. // Правоведение. – 1973. – № 2. – С. 33–40.
5. Основи правознавства : навч. посіб. / за ред. С. В. Ківалова, М. П. Орзих. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2000. – 358 с.
6. Зуб И. О правовой природе финансовых санкций / Зуб И. О // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1997. – № 3. – С. 9–10.
7. Закон України «Про охоронну діяльність» : від 22.03.2012 р., № 4616–VI // ВВР України. – 2013. – № 2. – Ст. 8.

8. Кримінальний кодекс України : від 05.04.2001 р. // ВВР України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

9. Административное право Российской Федерации / Алехин А. П., Кармолицкий А. А., Козлов Ю. М. – М. : Зерцало-М, 2003. – 608 с.

10. Колпаков В. К. Административное право Украины : підручник / В. К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 752 с.

Остапович В. П. Загальні аспекти відповідальності суб'єктів господарювання у сфері охоронної діяльності / В. П. Остапович // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 448–452 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_75.pdf

Охарактеризовано основні підходи праворозуміння категорії «юридична відповідальність», сформульовано завдання юридичної відповідальності, розглянуті принципи та види юридичної відповідальності.

***

Остапович В.П. Общие аспекты ответственности субъектов хозяйствования в сфере охранной деятельности

Охарактеризованы основные подходы правопонимания категории «юридическая ответственность», сформулированы задачи юридической ответственности, рассмотрены принципы и виды юридической ответственности.

***

Ostapovich V.P. General Aspects of the Responsibility of Business Entities in the Field of Security Activities

Describes the main approaches of law category of «legal liability», formulated the problem of legal liability, discussed the principles and types of legal liability.

Форум права ФОРУМ